

TÜRKİYE İMALAT SANAYİİNDE
YOĞUNLAŞMA VE YOĞUNLAŞMAYI
BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1975 - 1985

HAZIRLAYAN

DR. EROL KATIRCIOĞLU

ÇALIŞMANIN AMACI :

Bu çalışma temel olarak, daha önce yaptığımız ve 1975-1985 yılları arasında Türk İmalat Sanayinde yoğunlaşmanın seviyesini ve gelişimini konu alan çalışmamızın geliştirilmesini amaçlamaktadır.* Söz konusu çalışmada yoğunlaşmayı belirleyen faktörlerin ele alınmaması olması önemli bir eksiklik idi. Aşağıda ise bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktayız. Bir başka ifadeyle, bu çalışma Türk İmalat Sanayinde 1975, 1980 ve 1985 yıllarında yoğunlaşmanın seviyesini belirleyen güçlerin neler olduğunu empirik olarak ele alacaktır. Araştırmanın sonunda elde ettigimiz bulgulara dayanarak bazı politika önermeleri sunulmaya çalışılacaktır.

GİRİŞ

Modern ekonomik hayatı ilgili sıradan bir gözlem dahi, piyasalarda bazı firmaların diğerlerine göre çok daha büyük ve güçlü etkilerini, bunların toplumun ekonomik, sosyal ve politik hayatı üzerinde oldukça önemli bir rol oynadıkları sonucuna varmaya yetebilir. Firmalar arasındaki farklılaşma ile ilgili bu gözlem İktisat Literatüründe "Endüstriyel Yoğunlaşma" konusunun ilgi alanına girer. Endüstriyel Yoğunlaşma, firmaların farklılaşıp piyasanın toplam üretiminin büyük bir kısmını kontrol edebilecek büyülüğe ulaşmaları sürecini ifade eden bir kavramdır. "Tekelleşme" diye de adlandırılabilen bu süreç, toplumun ekonomik, sosyal ve politik yapısı ile ilgili önemli sonuçlar üretir.

Bilindiği gibi Neo-klasik İktisal Teorisi, piyasada fiyatların nasıl biçimlendiği, üretimin nasıl dengeye geleceği, ulusal gelirin dağılımı vs. gibi konuları incelerken, analize kattığı birimlerin temelde tam rekabetin hüküm sürdüğü bir ortam içinde olduklarını ve bu ortamda ekonomik kararlar alındıklarını varsayar. Tam rekabet koşullarının varlığı ise teorik olarak "uzun dönemde" firmalararası bir farklışmanın olamayacağı anlamına gelir. Bir başka ifadeyle eğer ekonomide tam rekabet koşulları egemense, uzun dönemde bütün firmalar "optimum" bir büyülükte karar kılacaklar ve hiçbir firma tekel kurabilecek bir farklışma elde edemeyecektir.

* Erol Katırcıoğlu, "Industrial Concentration in Turkish Manufacturing Industries : 1975-1985." Journal of Contemporary Management, Sayı 2 (Mart 1989) S.31-40.

1930'lara gelinceye değin egemen olan bu anlayışın temelinde A.Marshall'ın ünlü orman benzetmesi verdi. Marshall'a göre nesil ki ormanda, içsel ve dışsal koşulların belirlediği bir "ortalama ağaç büyüklüğü" varsa, ve hiçbir eşeş bu ortalamadan çok fazla uzaklaşamazsa, tıpkı onun gibi piyassadaki firmalar içinde bir ortalama büyülüklük vardır.*

Marshall'ın sadık bir izleyicisi olan A.C.Pigou ise Marshall'ın görüşlerini geliştirerek uzun dönemde "Yönetim Faktörü" nün bölgünmeziğinin dikte edeceğî menfi ölçek tasarruflarının (diseconomies of scale) firmaların tekel oluşturabilecek bir büyülüğe ulaşmalarını önleyeceğini öne sürmektedir.

Ne var ki bu açıklamalar ile piyasalarda dev firmaların tekelci koşuller içinde çalışıyor olma gerçeği birbirleriyle çelişiyordu. Bu çelişki, bazı iktisatçıların -örneğin Sraffa, Robinson gibi- varolan teorinin versayınlarından ve öngörülerinden kuşku duymalarına yol açtı. Bu kuşku daha sonraları eklektik bir biçimde teoriye eklenecek olan "Eksik Rekabet" veya "Monopolcu Rekabet" diye anılan teorilerin ortaya çıkmasına neden oldu. **

Her ne kadar bu teoriler firmalar arası ilişkilerin nitelikleri ile ilgili katkılard yapmışlar da, tam rekabet ve monopol piyasaları dışındaki piyasalar için genel bir çerçeveye getiremediler. ***

* Marshall bu görüşünü bir tür sosyolojik yasa gibi gördüğü bir inanca dayandırmaktaydı. Ona göre işletmelerin kurucusu olan ailelerin üçüncü kuşakten sonra dinamizmlerini yırtmeleri, firmaların tekel kurabilecek bir büyülüğe ulaşmalarını önleyecekti. Aile şirketi kavramı etrafında üretilen bu fikirler ile modern Anonim Şirket kavramını açıklayabilmek pek olası değildi. Marshall'ın bu görüşlerinin önemli bir eleştirisini için Bkz. Joan Robinson, Economic Heresies, New York 1971, Basic Books.

** Joan Robinson, The Economics of Imperfect Competition (2. Baskı) London: Macmillan Co. 1969; Edward Chamberlin, The Theory of Monopolistic Competition, Cambridge, Mass. Harvard University Press 1936.

*** Bu konuda hala bir sonuç alınaklılmış değildir. Bütün umutlar şimdilir "Game Theory" alanında yapılan çalışmalarla bağlanmış görünmektedir.

Bu yöndeki tartışmalar, daha genel ve toplumun sosyo-ekonomik yapısını da ilgilendiren yeni tartışmalara yol açtı.

Gerçekten de, teorik olarak rekabet "Tam" değilse, bunun bir sonucu, bazı firmaların ürünlerini marjinal maliyetlerin üzerinde bir fiyatla satmalarının veya bazı firmaların ürünleri marjinal değerlerinin altında bir fiyatla satmalarının mümkün olması demektir. Bu durumda ise talep ile arz arasında nisbiliği yansitan ve böylece kaynak dağılımını sağlayan bir indeks olarak fiyatlar güvenilir olmaktan çıkarlar ve sonuçta toplumun kaynak dağılımını bozulmuş olur. İkinci olarak, eğer rekabet "Tam" değilse, bu durumda bazı firmaların ürünlerine "tam rekabet fiyat seviyesi" üzerinde bir fiyat koyabilmeleri veya üretim faktörlerini "tam rekabet değerleri" nin altında fiyatlarından kirayebilmeleri (veya satınalabilmeleri) mümkün demektir. Bu da toplumun gelir dağılımının bozulması anlamına gelir. Üçüncü olarak, rekabet "tam" değilse, az sayıda büyük firmanın belirli bir ekonomik gücü elinde bulundurması ve bundan dolayı da toplumun politik kararlarını etkileyebilmesi mümkün hale gelir ve sonuçta politik gücünü bozulerek toplumun demokratik idealden uzaklaşması sözkonusu olabilir.

Bir yandan yukarıda kısaca degindığımız teorinin yetersizliği, diğer yandan yoğunlaşmanın yaratabileceği sorumlara kamunun duyduğu ilgi 1930'ların sonlarına doğru yeni bir disiplinin ortaya çıkmasına yol açtı. Edward Mason'ın öncülüğünde kurulan bu disiplin, teoride tam olarak çözümüne kavuşamamış tam rekabet ve monopol dışındaki ara-piyasaları biçimleyen güçlerin sınıflanması ve bu güçlerin piyasaların performansı üzerindeki etkilerinin - özellikle empirik olarak - araştırılmasını amaç edinmişti. Endüstriyel İktisat (veya Endüstriyel Organizasyon) adı verilen bu disiplinin kurulması ile "yoğunlaşma" konusu daha da güncelleşmiş ve özellikle batı dünyasında anti-tröst uygulamaları içinde, üzerinde en çok tartışılan bir terim haline gelmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yoğunlaşma, genel olarak neo-klasik iktisat teorisinin tümüne yöneltilmiş köklü eleştirilere konu olan, ekonomik hayatın çeşitli yönleriyle ilgili iktisatçının analiz yaparken kullandığı temel versayımlarla ilgili çok boyutlu bir olgudur. Bu olgunun daha iyi anlaşılmaması ise, doğal olarak olguyu meydana getiren faktörlerin araştırılmasını zorunlu kılar. Aşağıda önce bu faktörlerin neler olduğu teorik olarak ele alınacak, daha sonra da Türk İmalat Sanayi bağlamında empirik olarak bazı saptamalar yapılmaya çalışılacaktır.

YOGUNLAŞMAYI BELİRLEYEN FAKTÖRLER :

Konuya girmeden önce belirtmekte yarar vardır ki yoğunlaşmayı belirleyen faktörlerin neler olduğu ile ilgili teorik bir model yoktur. Yukarıda da değindiğimiz gibi Endüstriyel İktisat disiplini, iktisat teorisinin eksik rekabet piyasaları ile ilgili yetersizliğinin bir sonucu ortaya çıkmıştır. * Böyle olmakla birlikte teorik yapısı bu teoriden gelmektedir. Bu durumda ortada bir çelişki olduğu söktür. Oligopolcü veya başka bir ifadeyle "yoğunlaşmış endüstriler" için iktisat teorisi tutarlı bir teori sunamazken, bu aracılı gerçekeştirmeye yönelik olan disiplinin teorik çerçevesi ise aynı teoriden gelmektedir. Bu nedenledir ki endüstriyel iktisat literatürü araştırmacıya yoğunlaşmayı belirleyen güçlerin neler olduğu ile ilgili zengin bir teori sunamamaktadır.

Durum bu olmakla birlikte literatürde yoğunlaşmaya neden olduğu düşünülen faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- 1- Ölçek Tesarrufları
- 2- Pazarın büyüklüğü ve büyümesi
- 3- Teknolojik gelişme
- 4- Başlangıç sermeyesi gerekliliği
- 5- Reklam
- 6- Birleşme (Merger)
- 7- İhracat
- 8- İthalat

* Bu disiplin kuruluşundan bu yana gerek benimsediği teorik yaklaşım ve gerekse kullandığı yöntemler bakımından birçok eleştirelere neden olmuştur. Eleştirilerin önemli bazıları için bkz. R.E. Caves; "The Determinants of Market Structure : Design For Research " Markets, Corporate Behaviour and the State : International Aspects of Industrial Organization, Ed: A.P. Jacquemin ve H.W. de Jong, Hague: Martinus Nijhoff, 1976, S.3-18

Roger Sherman " Theory Comes To Industrial Organization ", Welfare Aspects of Industrial Markets, Ed:A.P. Jacquemin ve H.W. de Jong, Leiden: Martinus Nijhoff 1977, S. 3-20

Sam Aaronovitch ve Malcolm C. Sawyer, Big Business, New York 1975, Holmes Meir Publishers.

Bu faktörlere ek olarak ekonomide uygulanan vergi sisteminin, patent ve anti-tröst gibi yasaların da yoğunlaşma üzerinde etkili oldukları öne sürülmektedir.

Aşağıda daha sıyrıntılı bir şekilde üzerinde duracağımız gibi hemen hemen bütün araştırmalar, yoğunlaşmayı belirleyici faktörlerden ilk ikisinin, yani ölçek tasarrufları ve pazar büyülüğünün temel belirleyici rol oynamışında birleşmektedirler. Diğer faktörlerden bazılarının (örneğin 4 ve 5) "giriş engeli" yaratarak yoğunlaşmayı artıracı bir rol cynadıkları, bazılarının ise (7 ve 8) pazarın büyülüğüne etki ederek yoğunlaşmayı ertirdikleri (veya azalttıkları), vergi ve yasal çerçevesinin ise uygun bir çevre oluşturarak yoğunlaşmaya etki ettikleri genel olarak kabul edilmektedir.

ÖLÇEK TASARRUFLARI VE PAZARIN BÜYÜKLÜĞÜ :

Bilindiği gibi uzun dönem rekabetçi endüstri modeli, endüstrilerde " U " biçiminde bir ortalamaya maliyet eğrisinin varlığına işaret eder. Bu modelde göre, firmalar büyükükçe ölçek tasarrufları elde ederler. Bu da ortalamaya maliyetlerin azalmasına gelir. Fakat belirli bir büyülükten sonra ölçek genişletmek herhangi bir tasarruf sağlamak yerine maliyetlerin artması sonucunu yaratır. Bunun başlıca nedeni, uzun dönemde üretimdeki bazı faktörlerin sabitliği ve "yönetim" in bölünmez oluşudur. Bir başka ifadeyle firmalar, "yönetim"lerinin etkin bir üretimi sağlamanada zorluklarla karşılaşabilecekleri bir büyülüge ulaştıklarında, ortalamaya maliyetlerin artmasıyla karşılaşacaklardır. Hiç bir firma bu durumda olmak istemeyeceğinden kendileri için "optimum" bir büyülüge yöneleceklereidir.

Bu da piyasada, ortalamaya maliyetlerin en düşük seviyede elde edilebildiği tek bir optimum firma büyülüğünün oluşmasına yol açacaktır. Eğer piyasada böylesine tek bir optimal büyülük var ise, bu durumda bu optimum büyülükle pazarın büyülüğü birlikte maksimum firma sayısını ve yoğunlaşma oranını belirleyeceklereidir. Başka bir ifadeyle, eğer firmalar için tek bir optimal büyülük varsa, denge firma sayısı, piyasanın uzun-dönem denge fiyatında talep edilen miktarın, optimal büyülükteki firmenin ürettiği çıktı değerine bölünmesi ile bulunabilir. Piyasının çıktısına X, optimum firma büyülüğine S dersek, denge firma sayısı (X/S) olur. Aynı şeyi oransallık bakımından söyle de ifade edebiliriz. Bir piyasada optimum büyülükteki firma, piyasanın çıktısının 0.25 ini karşılıyor ise, o piyasada en fazla 4 firma olmalıdır. ($1/0.25=4$). Eğer optimum firma piyasanın ancak 0.05 ini karşılıyor ise, piyasada aynı etkinlikte üretim yapacak 20 firma yer verdir ($1/0.05=20$).

Bu durumda örneğin 4-Firma yoğunlaşma oranı $4/n$ olarak ifade edilebilir (n , piyasadaki optimum firma sayısıdır). Yukarıda verdığımız birinci örnekte 4-Firma yoğunlaşma oranı 1 ($4/4=1$), ikinci durumda 0.2 dir ($4/20=0.2$). Yani birinci örnekteki piyasada yoğunlaşma ikinciye göre yüksektir.

Göründüğü gibi bu model bize yoğunlaşmanın belirleyicileri ile ilgili iki önemli faktör sunmaktadır : 1- Ölçek tasarrufları, 2- Pazarın büyüklüğü. Eğer elde edilebilir ölçek tasarrufları değişmeyorsa ve fakat pazar büyüklüğünde bir daralma sözkonusu ise yukarıdaki modele göre yoğunlaşmanın (bazi firmaların piyasadan çıkışması sonucu) artacağına ; aynı şekilde ölçek tasarruflarında bir değişme olmaksızın pazar büyüyorrsa bu durumda ise (piyasaya yeni firmaların girmesi sonucu) yoğunlaşmanın azalacağına karar verebiliriz. Pazar ve optimum firma büyülüğu birlikte büyüyorlarsa, yoğunlaşma her iki unsurdaki büyümeye oranına bağlı olarak ya artarak, ya azalacak, ya da değişmeden aynı kalacaktır.

TEKNOLOJİK GELİŞME :

Firmaların büyümeye saiklerinden biri de hiç kuşkusuz yeni teknolojilerdir. Yeni teknolojiler emek üretkenliğini artırarak maliyet avantajları sağlayacaklarından teknolojiyi sunan firmalara daha hızlı büyümeleri ve böylelikle piyasa paylarını artırbilmeleri olağlığı verir. Konu teoride oldukça tartışılmıştır. Bazı yazarlar teknik gelişmenin ancak yoğunlaşmanın yüksek olduğu endüstrilerden geldiğini öne sürerken * bazıları ise teknik gelişmenin enek yoğunlaşmanın az olduğu endüstrilerde mümkün olacağını savunmaktadır.

Birinci görüşü savunan yazarlara göre tam rekabetçi piyasalarda firmaların teknolojik gelişme için gerek AG harcamalarını, bu nitelikteki endüstrilerde kârların görece düşüklüğü nedeniyle, üstlenemeyeceklerini ve bundan dolayı da bu tür piyasalarda teknolojik gelişmenin güç olduğunu ileri sürmektedirler. Diğerleri ise, yoğunlaşmış piyasalardaki firmaların rekabetin azlığı nedeniyle teknolojik gelişmeyi sağlamaya yönelik daha az baskı altında olacaklarından bu tür piyasalardan teknolojik gelişme beklenemez demektedirler.

* Joseph A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy, (Üçüncü Baskı) New York 1950

Harper Torchbooks. John Kenneth Galbraith, American Capitalism (gözden geçirilmiş baskı) Boston 1956, Houghton Lufflin.

Konu empirik çalışmalarla da çözüme kavuşturulamamıştır. Örneğin Stigler, düşük yoğunlaşmanın olduğu piyasalarda üretkenliğin daha hızla arttığı, Phillips ise tersine üretkenliğin yoğunlaşmanın yüksek olduğu piyasalarda daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.*

Düzen yazarlardan I. Horowitz, AG harcamaları ile yoğunlaşma arasında pozitif bir ilişki tespit ederken, O.L. Williamson negatif bir ilişki bulmuştur.**

BASLANGIC SERMAYESI GEREKLILIGI :

Başlangıç sermayesi gerekliliği bir piyasaya girmek için, o piyasada minimum büyülükteki bir üretim biriminin" gerektirdiği sermaye miktarını ifade eder. Bu miktarın yüksek olması piyasaya girmek isteyen firmaları engelleyen bir "giriş engeli" oluşturur. Bu nedenle, normal olarak başlangıç sermayesi gerekliliği ile yoğunlaşma arasında pozitif bir ilişki olmalıdır. Nitekim yapılan çoğu çalışmada bu husus doğrulanmıştır.***

* George Stigler "Industrial Organization and Economic Progress" The State of The Social Science, Ed. L.D.White, Chicago 1956, S.269-282
Almarin Phillips, "Concentration, Scale and Technological Change in Selected Manufacturing Industries, 1899-1939" Journal of Political Economy (Haziran 1956) S.179-193

** Ira Horowitz, "Firm Size and Research Activity" Southern Economic Journal, (Ocak 1962) S.298-300
Oliver E. Williamson, "Innovation and Market Structure", Journal of Political Economy, (Şubat 1955) S.67-73

*** Örneğin bkz.
W.J.Comanor ve T.A.Wilson, "Advertising, Market Structure and Performance" Review of Economic Statistics, Sayı 49(1967), S.423-40

REKLAM :

Reklamın, firmenin ürünününe olan talep esnekliğini azaltarak bir "giriş engeli" gibi rol oynayıp yoğunlaşmayı artıracığı uzun zamanдан beri tartışılan bir konudur. Bu konuda yapılan çalışmaların bir kısmı negatif bir ilişki bulurken *, bazıları ise güçlü bir pozitif ilişki tespit etmişlerdir. ** Bu çelişkili sonuçların alınmasında, kullanılan veri setinin ve uygulanan araştırma yöntemlerinin farklılığının büyük ölçüde rol oynamış olduğu ileri sürülmektedir.***

BİRLEŞME (MERGER) :

Normal olarak firmalar içsel güçlerinin (sermaye büyüklüklerinin, kullandıkları teknolojilerin, yönetim kapasitelerinin v.s.) bir sonucu olarak büyürler. Birleşme ise bir firmenin (çoğunlukla) diğer bir firmayı satın alması ile meydana gelen bundan dolayı da "dişsal büyümeye" olarak adlandırılabilir. Birleşme yataş olabilir, dikey olabilir veya ilgisiz alanlarda çalışan firmaların birleşmesi (konglomer) şeklinde olabilir. Her üç durumda da sonuç olarak yoğunlaşmanın artacağı düşünülebilir. Nitekim çeşitli araştırmacılar "birleşme" ile yoğunlaşma arasında pozitif bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.****

* L.Telser, "Advertising and Competition", Journal of Political Economy, (Aralık 1967) S.537-62

** H.M.Mann, J.A.Henning ve J.W.Meehan, "Advertising and Concentration : An Ampirical Investigation", Jurnal of Industrial Economics, Cilt 15 (Kasım 1967), S.34-35

****V.K.Gupta, "A Simultaneous Determination of Structure, Conduct and Performance in Canadian Manufacturing", Oxford Economic Papers, Cilt 35 No:2 (Haziran 1983), S.281-301

***** L.Weiss, "An Evaluation of Mergers in Six Industries", Review of Economics and Statistics, Cilt 47 (Mayıs 1965), S.172-181
P.E.Hart ve R.Clarke, Concentration in British Industry 1935-75, N.I.E.S.R. Cambridge 1980.

İTHALAT ve İHRACAT :

Bu iki faktörün yoğunlaşma üzerinde etkilerinin ele alınması oldukça yendir.* Bu nedenle de yoğunlaşma düzeyi üzerindeki etkileri konusunda farklı yorumlar sözkonusuudur. Örneğin ithalatın, iç piyasadaki rekabeti artırrarak fiyatların düşmesine ve sonuç olarak da etkin olmayan (inefficient) firmaların piyasadan çıkışlarına neden olarak yoğunlaşmayı artırdığı söylenebilir. Bir başka yorum da şöyle özetlenebilir. Eğer etkin olmayan (inefficient) firmalar ithalatın yaratacığı rekabet baskısı ile etkinliklerini geliştirip artırebilirlerse, bu durum, etkin üretim yapan firma sayısının artmasına ve dolayısı ile de yoğunlaşmanın azalmasına yol açabilir.**

Hangi sonucun ortaya çıkacağı birçok faktör yanında, ithalata konu olan malların niteliğine (ikame malı olup olmadığına), ekonominin ne ölçüde açık olduğuna (korunup korunmadığına) ve ithalatın sözkonusu piyasada egemen firmalar tarafından yapılp yapılmadığına bağlıdır.

İhracatın yoğunlaşma üzerine olan etkisi de çok açık değildir. İlk olarak, ihracat pazarın genişlemesi enlermına geldiğinden yoğunlaşmayı azaltıcı bir etki yapacağı düşünülebilir. Özellikle eğer ihracat yapmanın sabit maliyetleri çok yüksek değilse ve eğer üretim ve dağıtımda ölçek tesarrufları büyük değilse, ihracatla daha da genişleyen piyasaya giriş artacağından yoğunlaşmanın ihracat artışı ile azalacağı sonucuna varılabilir. Aksi durumda ise yoğunlaşma artacaktır.***

* L.Esposito ve F.F.Esposito, "Foreign Competition and Domestic Industry Profitability", Review of Economics and Statistics (Kasım 1976)

H.Johnson, "International Trade Theory and Monopolistic Competition", Monopolistic Competition Theory : Studies in Impact, Ed. R.Kuenne, New York 1967

Richard E.Caves, "International Trade and Industrial Organization, Problems Solved and Unsolved" European Economic Review, Sayı 28 (1995), S. 377-395

** J. de Melo ve S.Urata , "Market Structure and Performance : The Role of International Factors in Trade Liberalization" The World Bank: R-142, d6, 1984

*** J. de Melo ve S.Urata, a.g.e.

Yukarıda yoğunlaşmayı belirleyen faktörlerin neler olduğunu açıklamaya çalıştık. Özet olarak bu faktörler şunlardır:

CR = Yoğunlaşma endeksi
MES = Minimum etkin ölçek
MS = Pazar büyülüğu
T = Teknoloji
KI = Başlangıç sermaye gerekliliği
R = Reklam
Tx = İhracat
Tm = İthalat

Bu ifadeleri kullanarak konuyu matemetiksel bir fonksiyonla aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

$$CR = f(MES, MS, T, KI, R, Tx, Tm)$$

+ - + + + +
? ? ? ?

Fonksiyondaki değişkenlerin altına yazılan işaretler, bu değişkenlerle yoğunlaşma arasındaki ilişkilerin beklenen yönlerini göstermektedir. Örneğin, optimum firma büyülüüğünü ifade eden MES ile yoğunlaşma arasındaki beklenen ilişki pozitiftir. Yani MES arttıkça ceteris paribus yoğunlaşmada da bir artış beklenmelidir. Yukarıda da değiindiğimiz gibi bazı faktörlerle yoğunlaşma arasındaki ilişkiler bu denli açık değildir. Örneğin ithalatın artması piyasada etkin üretim yapmayan firmalara bu durumlarını düzeltmek için bir itki sağlıyorsa yoğunlaşmanın azalmesini beklememiz normaldir. Fakat, örneğin ithalat, piyasada etkin üretim yapmayan (ve fakat pazar gücü olan) firmalarca yapılyorsa, ithalatın sözkonusu discipline edici etkisi gerçekleşmez. Bu durumda da yoğunlaşma artmasına bile en azından aynı düzeyde kalır.

**TÜRKİYE İMALAT SANAYİNDE YOĞUNLAŞMANIN DÜZEYİ
1975-1985 :**

Türkiye İmalat Sanayiinde 1975, 1980 ve 1985 yıllarında yoğunlaşmanın düzeyini Tablo 1'den izlemek mümkündür.

	1975			1980			1985		
	No.	End.	KD.	No.	End.	KD.	No.	End.	KD.
91-100	6	8.45	5.40	3	4.22	1.93	3	4.22	3.16
81-90	2	2.82	1.27	4	5.63	6.50	2	2.82	2.50
71-80	9	12.67	2.54	3	4.22	4.38	4	5.63	2.78
61-70	7	9.86	9.15	8	11.27	5.65	3	4.22	1.79
51-60	7	9.86	8.05	6	8.54	3.41	5	7.04	11.07
41-50	9	12.67	12.06	10	14.08	11.00	13	18.30	7.41
31-40	13	18.30	19.38	10	14.08	20.28	13	18.30	23.23
21-30	14	19.72	34.17	15	21.13	26.63	15	21.13	21.40
11-20	3	4.22	5.52	10	14.08	16.65	11	15.49	23.99
0-10	1	1.41	2.46	2	2.82	3.55	2	2.82	2.66
Toplam	71	100.00	100.00	71	100.00	100.00	71	100.00	100.00
CR ≥ 70	17	23.94	9.21	10	14.07	12.81	9	12.67	8.44
CR ≥ 50	31	43.56	26.41	24	33.79	21.87	17	23.93	21.30
CR ≥ 40	40	56.33	38.47	34	47.87	32.87	30	42.23	28.71
Ortalama		49.96			43.08			39.40	
Ağırlıklı Ort.		36.62			31.60			28.24	

Table 1 : Yoğunlaşma Oranlarına Göre Katma Değerin Dağılımı

Tablo'dan da görülebileceği gibi 1975' yılında yüze 40'ın üzerinde yoğunlaşmış endüstrilerin toplam 71 endüstri içindeki payı %56 iken, bu oran 1980'de %48'e, 1985'de ise %42'ye düşmüştür. Bu endüstrilerin toplam katma değer (71 endüstri) içindeki payı %38, %33 ve %29 olmuştur. Aynı yillarda ortalama yoğunlaşma oranları ise 1975 için 0.50, 1980 için 0.43, 1985 için ise 0.39'dur. Bu tablodan çıkan sonuca göre Türk İmalat Sanayinin yarısına yakın bir bölümünde yoğunlaşma oldukça yüksek düzeydedir. Ayrıca yoğunlaşma sözkonusu zaman dilimi içinde azalma eğilimindedir. Sözkonusu on yıllık dönemi yoğunlaşmanın arttığı, azalığı ve aynı kaldığı endüstriler cinsinden ele alırsak aşağıdaki tabloyu elde ederiz.

CR4'de Değişme	Endüstri Sayısı	Endüstri %	Katma Değer %
Artış	13	18.31	18.83
Azalış	51	71.83	70.93
Sabit *	7	9.86	10.24
Toplam	71	100.00	100.00

* yüzde 3'den az

Tablo:2 Yoğunlaşma Düzeyindeki Değişme 1975-1985

Tablo:2'den de izlenebileceği gibi, on yıllık dönemde 51 endüstride yoğunlaşma azalırken, 13 endüstride artmış, 7 endüstride ise sabit kalmıştır.

Eğer on yıllık dönemi iki alt-dönem olarak ele alırsak, "Dişa Açılmış" politikalarının uygulanmaya başladığı 1980'den sonra yoğunlaşmanın nasıl geliştiğini daha yakından görebiliriz.

CR'de Değişme	1975 - 1980			1980 - 1985		
	Endüstri Sayı	Endüstri %	Katma Değer %	Endüstri Sayı	Endüstri %	Katma Değer %
Artış	9	12.7	12.7	16	22.5	14.9
Azalış	45	63.4	56.7	31	43.7	33.6
Sabit*	17	23.9	28.6	24	33.8	51.5
Toplam	71	100.00	100.00	71	100.00	100.00

* yüzde 3'den az

Tablo:3 Dönemler İtibarı ile Yoğunlaşma Düzeyindeki Değişim

Tablo:3' den anlaşılaceğ gibi 1975-80 döneminde 9 endüstride yoğunlaşma artmışken 1980'den sonra 16 endüstride artış olmuştur. Birinci dönemde yoğunlaşmanın azaldığı 45 endüstri varken, bu sayı ikinci dönemde 31'e düşmüştür.

Bütün bu bilgilerden şu sonuçlar çıkmaktadır.

- 1- Türk İmalat Sanayinde yoğunlaşmanın düzeyi oldukça yüksektir.
- 2- Yoğunlaşma 1975'den itibaren düşme eğilimindedir.
- 3- 1980-85 döneminde yoğunlaşmada genel bir azalış olmakla birlikte, bu azalış 1975-80 dönemindeki azalışın altında kalmıştır. Bir başka ifadeyle 1980-85 döneminde yoğunlaşmanın azalış trendi yevşalamıştır.

Yoğunlaşmanın değişimi ile ilgili daha kapsamlı bilgi edinmek için, yoğunlaşmanın düzeyini belirleyen faktörlerle yoğunlaşmayı belirleyen faktörler arasındaki ilişkilerin araştırılması gerekmektedir. Yukarıda teorik olarak ele aldığımız bu konu, aşağıda Türk İmalat Sanayiine ait verilerin kullanımla test edilmeye çalışılacaktır.

TÜRKİYE İMALAT SANAYİİNDE YOĞUNLAŞMA DÜZYEYİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER 1975 - 1985 :

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekmektedir ki ülkemizde böylesine bir çalışma için gerekli istatistik bilgiler çok yetersizdir. İmalat sanayii ile ilgili bilgileri deryelen Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumların yayınları birçok bilgi sağlamakla birlikte çok eksiktir. Örneğin endüstrilerdeki sermaye rakkamları, reklam harcamaları gibi çalışmamızda kullanılması gereken bir çok değişkenle ilgili uygun bilgi yoktur. Bu durumda ya analize girmesi gereken değişkeni bir kensara börek mak ya da sorunlu bir "yaklaşık değişken" (proxy) kullanmak tek çıkar yol olmaktadır. Bütün bu nedenlerle yoğunlaşma düzeyini belirleyen faktörlerden bazılarını çalışmamıza katamadık. Kullandığımız değişkenler ve bu değişkenlerle ilgili bazı açıklamalar aşağıdaki gibidir.

CR4 = 4-Firma Yoğunlaşma Oranı : Endüstrideki en büyük dört firmamın payı.

MES = Minimum Ölçek Büyüklüğü : Bir "yaklaşık değişken" olarak piyesede çıktıının %50'sini üreten en geniş fabrikaların ortalama büyüklüğünün (işçi sayısı olarak) piyasadaki toplam içindeki payı olarak hesaplenmiştir.

MS = Piyasenin Büyüklüğü : Büyüklük ölçüsü olarak çalışanlar alınmıştır.

KI = Sermaye Yoğunluğu (K/I) : İşçi başına sermaye olarak tənimsənən sermaye yoğunluğunu hesablamak için sermaye yerine 1975 ve 1985 için "Satınalınan Elektrik", 1980 için ise "Beygir Gücü" kullanılmıştır.

Tx = Ihracat yoğunluğu: Toplam İhracatın, toplam çıktıya bölümü.

Tm = İthalat yoğunluğu: Toplam İthalatın, toplam çıktıya bölümü.

Gov = Kamu kuruluşlarının yoğunlaşma üzerindeki etkisini ölçmek üzere kullanılan bir kukla değişken. Eğer bir piyasada kamu kuruluşlarının payı %30' un üzerinde ise "1", aksi takdirde "0" değeri almaktadır.*

Rek = Reklam harcamaları ile yoğunlaşma arasındaki ilişkiye belirlemek üzere kullandığımız bir kukla değişkendir. Yegın reklam yapıldığını düşündüğümüz endüstriler için "1", aksi durumda "0" değeri almaktadır.

DİE' nin SIC sistemine uygun olarak yazınladığı istatistiklerde 4-besamaklı endüstri sayısı 85 civarındadır. Gerek bu endüstrilerdeki bilgi eksikliği ve gerekse bilgilerin sistematik olmaması nedeniyle ancak 63 endüsriyi çalışmaya katabildik. 63 endüstride sözkonusu 7 değişkenle ilgili elde ettiğimiz bilgileri aşağıdaki model yardımıyla analiz ettik.

$$CR4 = f [MES , MS , KI , Tx , Tm , Gov , Rek] \\ + - + - + - + + +$$

1975, 1980 ve 1985 yılına ait elde ettiğimiz değerler Tablo:4' de verilmiştir.

* Denklemde kamu kesiminin etkisini ölçen (Gov) değişkenini koymamızın nedeni, Türkiye gibi azgelişmiş bir ekonomide kamu kesiminin yoğunlaşmasına üzerindeki etkisinin yüksek olduğuna dair gözlemleri test etmektir.

Tablo : 4

	1975	1980	1985
R ²	0.578	0.593	0.496
R	0.524	0.533	0.432
F	10.77	11.303	7.748
Sabit	30.216	28.948	23.433
MES	1.069 ^a (6.513)	1.224 ^a (7.139)	2.017 ^a (6.551)
MS	-0.00003 (0.731)	0.000003 (0.323) d	0.000004 (0.125)
Tx	5.818 (1.01) b	-8.782 (1.358) d	-0.376 (0.92) c
Tm	1.526 (2.119)	2.121 (1.268) c	1.345 (1.711)
KI	168.037 (0.455) b	-1.023 (1.908) a	-0.238 (0.068) a
Gew	10.26 (2.119)	16.776 (3.373)	14.386 (2.738)
Rek	2.647 (0.534)	2.491 (0.512)	-2.298 (0.489)

t değerleri katsayıların altındaki parantezlerdedir.

a %0.5 (tek yönlü)

b %2.5 (tek yönlü)

c %5 (tek yönlü)

d %10 (tek yönlü)

R^2 'lerden anlaşılıbileceği gibi model, yoğunlaşmadaki değişimlerin %50 ile %60'ını açıklayabilmektedir.

Aşağıda yoğunlaşmayı belirleyen faktörlerle ilgili bekentilerimiz ve modeldeki elde edilen sonuçlar yorumlanmaya çalışılmıştır.

1- Her üç yılda da yoğunlaşmayı etkileyen en önemli faktörün, teorik olarak bekentimizde de uygun olarak, MES olduğu görülmektedir. MES bilindiği gibi piyasalardaki en etkin üretim yapan ölçeklerin toplam içindeki paylarını göstermektedir. Piyasalardaki etkin üretim yapan ölçeklerin büyük olması, yukarıda teorik kısımda da ifade edildiği gibi, yoğunlaşmanın yüksek olmasını doğurmaktadır. Etkin üretim yapan ölçeklerin büyük olması aynı zamanda piyasaya giriş engellerinin varlığına işaret eder. Şöyle ki: eğer MES büyükse, piyasaya girmek ve başarılı olabilmek - en azından bu büyülükteki bir üretim biriminin örgütlenmesini gerektirdiğinden - zorlaşır. Dolayısı ile diyebiliriz ki, incelediğimiz dönemde, Türk İnşaat Sanayiinde yoğunlaşmanın seviyesini belirleyen en önemli faktör piyasalara giriş engelinin - MES bağlamında - yüksek olusudur.

Sureda şunu da belirtmekte yarar vardır ki MES'in büyük olması teknolojinin yeni ve üstün bir teknoloji olduğunu göstermez.

Teknoloji gerece olarak geri olsa bile eğer piyasa küçükse MES yüksek olacaktır. Türkiye'de piyasaların küçük boyutlarında olduğu düşünülürse gerece olarak birez büyük bir ölçüye sahip olmak - teknolojinin niteliği ne olursa olsun - o piyasadada bir pazar gücü elde etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu da yoğunlaşmanın yüksek olması sonucunu doğurmaktadır.

2- Yoğunlaşma düzeyini belirleyen ikinci önemli faktör Devletin ekonomideki varlığıdır. Kalkınmaka olan bir ülke olarak Türkiye'de Karma Ekonomi adı verilen ve devlet/ekonomide düzenleyici ve etkin bir rol veren bir sistemin benimsendiği bilinmektedir. Gerçekte, tarihsel kökenleri Osmanlı Devletçiliğine dek varan bu sistemde, birçok önemli yatırımlar devlet tarafından yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Böylelikle bazı piyasalarda Devlet İşletmeleri ya yalnız başlarına (örneğin Demiryolu İşletmesi) ya da bazı özel sektör firmalarıyla (örneğin Tekstil Sanayiinde Sümerbank) üretimde onde gelen firmaları oluşturmaktadırlar. Ölçekleri de çok büyük olan bu işletmelerin yoğunlaşmayı artırdıkları açıktır. Bu işletmelerin, içinde çalışıkları piyasalarda, sahip oldukları ölçeklerin büyüklüğünün yarattığı giriş-engelleri yanında, yessaların verdiği monopol imtiyazlarından dolayı

yasal-giriş-engelleri oburturdukları söylenebilir. Bütün bunlardan, sözkonusu piyasadarda yoğunlaşmanın da yüksek olmasının kaçınılmaz olduğu kendiliğinden anlaşılır.

3- Tablo : 4'de, yoğunlaşmayı belirleyen üçüncü önemli etkenin ithalat yoğunluğu olduğu görülmektedir. Katıslardan anlaşıldığına göre giderek azalmakla birlikte bu değişkenin yoğunlaşmaya artış yönünde etki eden önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki teorik kısmında da belirttiğimiz gibi, ithalat yoğunluğu ile yoğunlaşma arasında her iki yönde de ilişki olabilir. Eğer ithalat yoğunluğu iç pazarda üretim yapan ve etkin olmayan firmaları discipline edici bir etki yapıyor olsa idi yoğunlaşma ile bu değişken arasında negatif bir ilişki bulmamız gereklidir. Oysa ilişki pozitiftir. Bu durumu birkaç şekilde yorumlamak olasıdır.

Birincisi, ithalat yoğunluğunun artışı iç pazardaki firmaları "sovunmeci bir yoğunlaşmaya" yöneltiyorsa ilişki pozitif olur.* Fakat bu durumun olabilmesi için ithalata konu olan malların iç piyasadaki mallar ile yakın bir ikâme ilişkisi içinde olması gereklidir. Ancak bu koşulladır ki, ithalatin artışı iç piyasada birleşmeleri ve anlaşmaları hızlandırarak yoğunlaşmayı artırır. Oysa Türkiye 1960' lardan beri "ithal ikameci" politikalar ile sanayileşen bir ülkedir. Oldukça yüksek gümrük duvarları ile korunan bir ekonominin koşullarında bu yorum bize doğru görünmemektedir.

İkinci bir yorum ise ithalattan gelen rekabetin iç piyasada etkin olmayan firmaların piyasadardan çıkışını sağlayarak yoğunlaşmayı artırmasıdır. Bu açıklama da yukarıda belirttiğimiz gibi ithalata konu olan malların iç piyasaya rakip mallar olmaması nedeniyle pek tatmin edici görünmemektedir.

* Bkz. A.Jacquemin, E. De Ghellinch ve Ch. Huveneers, "Concentration and Profitability in a Small Open Economy", Journal of Industrial Economics, 29(2), S.131-143

Üçüncü ve bize doğru görünen yorum ise Türkiye ekonomisinin dışa bağımlı ve dışa kaplı niteliği ile ilgilidir. Bilindiği gibi Türkiye'de ithalat daha çok era ve yatırım mallarından oluşmaktadır. 1975 yılında toplam ithalat içinde yatırım ve hammadde ithalatının oranı %96, 1980'de %98, 1985'de ise %92 dir.* Bu nedenle, diyebiliriz ki imalat sanayindeki birçok firmannın büyümesi, pazar payını artırmayı doğrudan doğruya ne ölçüde ithalat yapabiliyor olmasına bağlıdır. Böylesine stratejik bir öneme sahip olan ithalatin kota ve lisanslarla korunan bir ekonomide yoğunlaşmaya artış yönünde etki yapması doğaldır.

4- İhracat yoğunluğunun yoğunlaşma üzerindeki etkisi ise oldukça ilginçtir. Her ne kadar istatistiksel anlamlılık düzeyi - 1980 hariç olmak üzere - çok düşük bulunmuşsa da, katsayıların işaretlerinden giderek aşağıdaki yorumu yapmak mümkündür.

Yukarıda teorik kısmında da belirttiğimiz gibi yapılan birçok çalışmada yoğunlaşma ile ihracat arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu ters yönlü ilişkinin nedeni, ihracatın piyesanın genişlemesine yol açarak piyasalara girişini hızlandırması ile ilgilidir. Bilindiği gibi 1980'lere gelindiğinde Türk ekonomisinin en önemli sorunu döviz sorunu idi. Gerek bu sorunun ve gerekse ekonominin diğer sorunlarının çözülebilmesinin yolunun ekonominin dışa açmak olduğu 1980 yılında resmiyet kazandı. Bu amacla, 24 Ocak kararları ile dışa açılmaye yönlendirilen ekonomide bir yandan yüksek faiz ve düşük ücret ve vergi politikalarıyla içerde, diğer yandan aşırı devalüasyon ve ihracatı teşvik politikalarıyla ihracata yönelik kár oranları yükseltilmeye çalışıldı. Sonuçta piyasaları giriş hızlandı.

Bize göre, piyasalara girişin hızlanması ile ihracatın ilişkisi ise deha ~~özet~~ olarak şu noktada toplanmaktadır. Kural olarak ihracatın yapılması yabancı ülkelerdeki kár oranlarının içeriye göre yüksek olmasını gerektirir. ** Oysa Türkiye'de ki ortalama kár oranlarının dışarıya göre yüksek olduğu söyleyenebilir.***

* İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Tarihsel Gelişimi 1989,
T.C. Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Mîsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve
Değerlendirme Gen. Mid. s.127 – 130

** Ch. Huveneers, "Price Formation and The Scope for oligopolistic Conduct in a Small, Open Economy" Symposium on Industrial Organization and International Competition Recherches Economiques de Louvain 1981 Eds P. Geroski ve A. Jacquemin s. 209 – 242

*** Bu konuda bildiğimiz kadarıyla bir çalışma yoktur. Fakat faiz oranlarının (reel olarak da) yüksek oluşu böyle bir çıkarsama yapmayı mümkün kılar görülmektedir.

1980'den sonra dışarıya açılmış politikaları bağlamında ihracata verilen mali teşvikler ihracata yönelik kâr oranlarını iç kâr oranlarının üzerine çıkarmış ve sanki dış kâr oranı yükselenmiş gibi bir etki yaratmıştır. Bu durumda hem bir yandan ihracata yönelik üretim yapmak üzere yeni firmaların piyasaya girmeleri söz konusu olmuş ve hem de mevcut firmaların üretimlerinin büyük bir bölümünü ihraç etmesi iç mal arzını kısmış dolayısı ile fiyatlar ve kârlar artmıştır.* Kârların artışı ise piyasalara yeni firmların girişini teşvik etmiştir.

Piyassalara girişin artması ile de yoğunlaşma seviyesi aşağıya doğru çekilmiştir. Nitelikim bulgularımız da bu durumu doğrulamaktadır. 1975'de kapalı ekonomi koşullarında ihracat ile yoğunlaşma arasında pozitif bir ilişki varken, bu durum 1980'den sonra tersine dönmüş ve 1985'de de negatif olmaya devam etmiştir. (katsayı ve t değerinden anlaşıldığına göre 1985'de ihracatın yoğunlaşmayı azaltıcı etkisi yavaşlamıştır.)

5- Diğer değişkenlerden piyasanın büyülüğu (MS) sermaye yoğunluğu (KI) ve reklam (Rek)'ın istatistiksel anlamlılık düzeyleri çok düşüktür ve genel olarak yoğunlaşma düzeyine etkilerinin çok zayıf olduğu sonucu çıkarılabilir. Öte yandan yslnizce katsayıların işaretlerinden giderek bazı yorumlar yapmak mümkündür.

Örneğin sermaye yoğunluğunun (KI) katsayısı, 1975'de teorik beklenimiye uygun olarak pozitiftir. Fakat gerek 1980'de ve gerekse 1985'de negatif değer almıştır. Bu durum büyük ölçüde endüstriye girişlerin ertliğinin bir göstergesidir. Sermaye yoğunluğunun artışı yoğunlaşmayı azaltırsa, bu durum büyük ölçüde endüstriye yeni firmaların girdiğinin bir işaretidir.

Yukarıda, Türk İmalat Sanayinde yoğunlaşma düzeyini belirleyen bazı faktörleri içeren, 1975, 1980 ve 1985 yıllarına ait bir regresyon modeli yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde ettığımız sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

* Tanımlanmaya çalıştığımız bu süreç, Türkiye'deki yüksek enflasyonun Türkiye üzerinde bir kaynağının da ihracat teşvik politikalarından gelmekted olduğunu göstermektedir. Gerçekten de yoğunlaşmanın yüksek olduğu endüstrilerde, ithalat serbest değilse ihracat artışı iç fiyatları yükseltebilir. Bkz. L. J. White "Industrial Organisation and International Trade : Some Theoretical Considerations" American Economic Review, Aralık 1974

1- Her üç yılda da Türk İmalat Sanayinde yoğunlaşma düzeyine artış yönünde etki eden en önemli iki faktörün minimum etkin ölçein oluşturduğu yasal olmayan giriş engelleri (non-legal barriers) ile devletin ekonomide yeretiği hem yasal olmayan ve hem de yasal giriş engelleri (legal barriers) olduğu görülmektedir.

2- Beklenenin aksine ithalat, yoğunlaşma düzeyini artırmaya bir etki yapmamaktadır. Bunun nedeni büyük ölçüde, Türk ekonomisinin girdiler bakımından dışa bağımlı ve kapali bir ekonomi oluşunda yatsıktır.

3- 1980'de "Dış Açılmış" ve "Kemer Sıkma" politikeleri bityandan iç piyesada kâr oranelerini ertterirken, bir yandan da ihracata yönelik üretimde kâr oranelerini artırmıştır. Bunun sonucunda endüstriye yeni girişler özendirilmiş ve bu da yoğunlaşma düzeyini azaltmıştır.

TÜRKİYE İMALAT SANAYİNDE YOĞUNLAŞMANIN DEĞİŞİMİ 1975 -1985 :

Yukarıda 1975, 1980 ve 1985 yıllarında yoğunlaşmayı belirleyen faktörleri belirlemeye çalıştık. Şimdi yoğunlaşmanın zaman içindeki değişimini ele alacağız. Açıkta ki, eğer bir değişkenler seti yoğunlaşma düzeyini açıklıyorrsa, bu değişkenler seti aynı zamanda yoğunlaşmanın zaman içindeki değişimini de açıklar. İkinci durum birinci durumun birincisi dereceden farklılaştırılmışından başka bir şey değildir.* Bu nedenle kullanacağımız model aşağıdaki gibidir.

$$\Delta CR4 = f [\Delta MES, \Delta MS, \Delta KI, \Delta Tx, \Delta Tm, IC, Gov, Rek]$$

+ - + - + - + - + +

Denklemde açıklanması gereken tek yeni değişken "Başlangıç Yoğunlaşma Oranı" (IC) dir. Bu değişkeni katmamızın iki nedeni vardır. Birincisi tamamen istatistikseldir. Yoğunlaşma oranının 0 ile 100 arasında değer alıp bir değişken olması yoğunlaşmadaki değişim ile başlangıç yoğunlaşma oranı arasında negatif bir ilişkiye yol açar. Bunun nedeni şudur: Başlangıç yoğunlaşma oranı %50 olan bir endüstride bir dönem sonra yoğunlaşmanın elde ertesi veya ezbet oranı en fazla %50' dir. Oysa başlangıç değeri %90 olan bir endüstride bu oran ancak %10' dur. İkinci neden ekonomiktir.

* S.I.Ornstein, J.F.Weston ve M.D.Intriligator, "Determinants of Market Structure", Southern Economic Journal, Cilt:39, No:4 (Nisan 1973) S.612-625.

Varsayılmı ki bir endüstride 4-Firma yoğunlaşma oranı %80' dir. Bunun ölesi önlemi, bu firmaların pazar güçlerini kullanarak fiyatları arttırmalarının veya ürün kalitesini düşürmelerinin mümkün olmasıdır. Bu durumda ise küçük firmalar pazar paylarını artırebilirler ve böylelikle endüstride yoğunlaşma azalebilir. Bu nedenlerden dolayı başlangıç yoğunlaşma oranı ile yoğunlaşmanın değişimi arasında negatif bir ilişki olmalıdır. Tablo 5 ekte ettigimiz sonuçları göstermektedir.

Tablo : 5 $\Delta CR4$

	1975-80	1980-85	1975-1985
R ²	0.212	0.378	0.341
R	0.85	0.285	0.243
F	1.813	4.099	3.487
Sabit	-2.507	2.408	2.185
ΔMES	0.051 (0.446)	0.099 (0.954)	0.027 (0.197)
ΔMS	0.001 ^b (2.091)	-0.001 ^b (2.352)	-0.0008 (0.491)
ΔTx	0.066 (0.018)	-0.494 ^b (2.267)	-0.623 ^a (2.413)
ΔTrn	0.764 ^d (1.442)	-0.522 (1.131)	-0.163 (0.341)
ΔKI	-0.0005 (0.025)	-0.047 (0.961)	-55.934 (0.987)
IC	-0.081 ^c (1.672)	-0.039 (0.757)	-0.18 ^a (2.516)
Gov	-0.945 (0.348)	-5.322 ^a (2.475)	-3.028 (0.982)
Rek	0.384 (0.168)	-0.429 (0.182)	1.304 (0.44)

t değerleri katsayıların altındaki parantezlerdedir.

a %0.5 (tek yönlü)

b %2.5 (tek yönlü)

c %5 (tek yönlü)

d %10 (tek yönlü)

Dönemlerle ilişkin, elde ettiğiniz sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1- 1975-80 Döneminde yoğunlaşma düzeyine artış yönünde etki eden ve istatistiksel olarak önemli iki değişken görülmektedir. Bunlardan biri MS (pazarın büyümesi) diğer ise Tm (ithalat yoğunluğu) dur. Pazarın büyümesi ile yoğunlaşmadaki değişimin aynı yönde (+) olması pazarın büyümesinin optimum firma sayısının artışından daha düşük olduğunu, yani pazarın görece daraldığını göstermektedir. Öte yandan ithalat yoğunlığındaki artış, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi girdiler yönünden dışa bağımlı olan imalat sanayiinde yoğunlaşmayı artttırıcı bir rol oynamaktadır. Bu dönemde yoğunlaşmanın oldukça ölçüde azaldığı - yukarıdaki artış yönünde iki etkiye rağmen - anlaşılmaktadır. Bu durum başlangıç yoğunlaşma değişkeninin (IC) negatif bir değer alması ile kendini göstermektedir.

2- 1980-1985 döneminde yoğunlaşmeye artış yönünde etki eden hemen hemen hiç bir değişken yoktur. İstatistiksel yönden önemli üç değişken yoğunlaşmayı azaltıcı yönde etki etmektedir. Bunlar sırasıyla MS (pazarın büyümesi), Tx (ihracat yoğunluğu) ve GOV (devlet)'dır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu dönem dışa açılma politikalarının uygulandığı dönemdir. MS'nin negatif bir değer alması pazarın görece genişlediğini ve endüstriye girişlerin arttığını göstermektedir.

Öte yandan ihracat teşvik politikaları sonucunda ihracat yoğunluğunun artışı, önceki bölümde üzerinde durduğumuz mekanizma yoluyla yoğunlaşmaya azalış yönünde bir etkiye yol açmıştır.

Bu döneme ait ilginç bulgulardan biri de - dönemin anlayışlarına uygun düşen bir biçimde - devletin ekonomideki rolünün azaltılması sonucu yoğunlaşmada bir azalış meydana gelmiş olmasıdır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi gerek iç ve gerekse dışa dönük piyasalarda kér oranlarının arttırılması, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması ile de pekişerek piyasalara girişi arttırmış ve sonuçta yoğunlaşma düzeyi azaltmıştır. Bu reda şunu da belirtmekte yarar vardır ki bütün bunlara rağmen - önceki bölümde belirlenmiş olduğu gibi - bu dönemdeki yoğunlaşmada elde edilen azalış bir önceki döneme göre daha düşük olmuştur. Bu durumu IC'nin aldığı değerlerden izlemek mümkünündür. Bu döneme ait bir başka gözlem de ilk defa olarak ithalat yoğunluğunun yoğunlaşmayı çok zayıf da olsa ters yönde etkilemesidir.

Bunun nedeni 1980-85 yıllarında toplam ithalat içindeki tüketim mallerinin az da olsa (1980'de %2 iken 1985'de %8'dir.) artması olabilir.

Tüm dönem gözönüne alındığında yoğunlaşmadaki eşalinin özellikle ihracat artışı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Anlamlılık düzeyleri çok düşük olmakla beraber değişkenlerin yönlerine bakarak bir yorum yaparsak 1975-85 döneminde gerek iç pazarın ve gerekse dış pazarın genişlemesi, kamu teşebbüslerinin ekonomi içindeki etkilerinin azalmasıyla birleşerek endüstrilerde kâr oranlarını arttırmış bu da piyasaya girişi hızlandırarak, 1975 yılında yüksek yoğunlaşma düzeylerinin olduğu bir çok piyasada yoğunlaşmayı azaltmıştır. Bu durumu Başlangıç Yoğunlaşma Oreninin (JC) işaretinin negatif olması da doğrudır. Bu sonuçlar daha önce yoğunlaşma düzeyini belirleyen faktörlerle ilgili yaptığımız yorumlarla tutarlıdır.

ÇALIŞMANIN SONUCLARI VE BAZI POLİTİKA ÖNERİLERİ

Başlangıçta da belirttiğimiz gibi yoğunlaşma, toplum kaynak ve gelir dağılımının bozulmasına neden olarak "refah" kaybına, yol açar. Bu gürüşün doğal sonucu, toplumun yoğunlaşmayı önlemeye yönelik bazı tedbirler alınması gerekliliğidir anti-tröst, anti-merger yasaları veya regülasyon gibi. Bu tedbirler sayesinde büyük firmaların faaliyetleri kontrol edilebilir ve böylece tüketiciye zarar verebilecek davranışları ve uygulamaları önlenebilir.

Burada belirtmekte yerar vardır ki firmaların faaliyetlerini toplumun çıkarları adına yasayla kısıtlamanın ölçüsü büyülüük olmamalıdır. Örneğin büyük bir firmanın iş hacminin genişliğinden dolayı ölçek tesarrufu sağlayıp birim başına en düşük maliyetlerle üretim yapıyorsa bu durum o firmaya diğer küçük firmaları piyasadan çıkarmak (veya piyasaya girmelerini engellemek) gücü verir. Bu durumda, etkin üretim yapan (verimli) firmaya, verimsiz firmaları piyasadan çıkarması sonucunda rekabeti kısıtladığı ve kaynak dağılımını bozduğu gereklisiyle müdahale etmek doğru bir yaklaşım olamaz. Çünkü, böyle bir yaklaşım hem etkin üretim yapan firmenin ve hem de tüketicinin cezalandırılması enlemi taşıyacaktır. Dolayısıyla anti-tröst ve benzeri araçlarla büyük firmaların faaliyetleri denetlenirken ölçü etkinlik olmalıdır.

Denilebilir ki, bir firma, etkinlik gereklerini yerine getirdiği halde yine de kamu tarafından denetlenmelidir. Çünkü, söz konusu firma, her ne kadar etkinlik gereklerini yerine getirerek kaynak ve gelir dağılımının bozulmasına yol eçmiyor olsa da, elinde bulundurduğu mali güçle politik gücün dağılımını bozabilir.

Bu saptanma doğru olsa bile, bu noktada iktisat teorisinin yapsabileceği bir şey yoktur. Bir başka ifadeyle, politik güç dağılımının büyük firmalarca bozulması iktisat teorisinin değil siyaset teorisinin ilgi alanına girer.

Konuyu Türkiye ekonomisi bağlamında ele alırsak, bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi Türk İmalat Sanayiinde yoğunlaşmanın çok yüksek olması sağıksız bir yapının ve kötü bir performansın göstergesidir. Bu durumda toplumda refah kaybının yüksek olduğu ileri sürülebilir. Eğer bu sonuç doğruysa, devletin ve hükümetlerin konuyu ele alıp büyük firmaların faaliyetlerini çesitli araçlarla denetlemeleri gereklidir.

Bu araçların neler olacağı yoğunlaşmaya etki eden faktörlerin belirlenmesiyle olası olacağından, çalışmamızın bu yönde ortaya koyduğu bazı bulguları yeniden ele almaktan yarar vardır.

Türk İmalat Sanayiinde yoğunlaşmaya artış yönünde etki eden temel faktörler şunlardır:

- 1- Piyasalarda Ölçek tasarruflarının ortaya çıkardıkları giriş engelleri (MES).
- 2- Piyasalarda Kamu Teşebbüslerinin yarattığı giriş engelleri (Gov).
- 3- Sanayinin girdiler yönünden dışa bağımlılığı (Tm).

Yoğunlaşma düzeyine azalış yönünden etki eden önemli faktör ise İhracat'dır.

Yoğunlaşmanın zaman içindeki değişimi ile ilgili yaptığımız çalışmanın bulguları ise şöyle değerlendirilebilir.

1980' den sonra uygulamaya konulan "Dışa Açılmış" politikaları ile iç piyasada "Talep Daraltma" politikaları, piyasalarda kâr oranlarını artırrarak girişini özendirmiştir ve sonuçta yoğunlaşma görece olarak azalmıştır.*

* Bura da sunu belirtmekte yarar vardır ki bu sonuç bazı göziemlerle çelişiyor gibi görünebilir. Bu çelişki yoğunlaşma ile merkezileşme (centralization) arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bir ekonomide yoğunlaşma azalırken merkezileşme artıyor olabilir. Merkezileşme ise çalışmamızın konusu olmadığından üzerinde durulmamıştır.

Bu sonuçlardan çıkarılsabilecek politika önerileri ise şunlar olabilir.

1) Piyasalara giriş özendirilmelidir.

Bu önlem Türkiyedeki sanayi yapısının, bu çalışmada ele almadığımız bir özelliğini de dikkate almaktır. Bilindiği gibi Türkiye'de Büyük Sanayinin örgütlenme biçimini bir çeşit konglomer söyleşen "Gurup" şeklindedir. Birbirleriyle ilgisi olmayan çeşitli malları aynı anda üreten bu grupların önemli özelliği, her birinin bir bankaya sahip olmasıdır. Bu tür firmaların bir bankaya sahip olmakla, elde ettikleri mali güç, mal piyasalarında elde ettikleri gücün kaynağıdır. Dolayısı ile mal piyasalarında girişin özendirilmesi için, para piyasasında var olan bütün yasal ve yasal olmayan giriş engellerinin öncelikle kaldırılması gerekmektedir. Bu da Bankacılık Sistemini bu açıdan yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Öte yandan, küçük ve orta boy işletmelerin en önemli sorunlarının finansal sorunlar olduğu anımsanırsa, bankacılık sisteminin bunların sorunlarını da çözecek bir biçimde yeniden düzenlenmesi ile piyasaya giriş özendirilmiş olacaktır.

Piyasalara girişin özendirilmesi ile ilgili bir diğer önlem Kamu Teşekküslerinin yerattıkları giriş engellerinin kaldırılması olmalıdır. Diğer bir deyişle, Kamu Teşekküslerinin özel sektör firmalarıyla rekabet edebilmesi koşullarının yeratılması sağlanmalıdır. Ancak böylelikle, yıldır şikayet konusu olan Kamu Teşekküslerinin verimsizlikleri konusu giderilebilir.

2) Sanayinin dışa bağımlı yapısı azaltılmalıdır.

Çalışmamızda da ortaya çıktıgı gibi, İmalat Sanayinin ara ve yatırım malları ile ilgili olarak dışa bağımlı oluşu yoğunlaşmayı arttırmaktadır. Dışa bağımlılığın azaltılması ise, ancak ve ancak sanayileşmekle mümkündür. Sanayileşmenin nasıl gerçekleştirileceği konusu ise bu çalışmanın çok ötesinde olduğundan somut bir öneri getirmemiz doğru olmayacağından.

3) Ekonominin dışa açılmasına devam edilmelidir.

Bu çalışmada belirlendiği gibi ithracat artışı yoğunlaşmada bir eseri neden olmuştur. İthalatın ise azalış yönünde etki yapmamış olması (veya çok küçük bir ölçüde etki yapmış olması) yukarıda da belirttiğimiz gibi sanayinin ara ve yatırım malları bakımından dışa bağımlılığı ile ilişlidir. Tüketicim mallarında rekabetin ortaya çıkmaması ise doğrudan doğruya gürültük duvarlarının varlığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle -selektif olmak kaydıyla- tüketim mallarında gürültüklerin azaltılması ve ithalattan gelen rekabetin arttırılması yoğunlaşmayı azaltıcı yönde etki yapacaktır (Nitekim 1980-85 döneminde ez da olsa bu artış sağlanmıştır).

Yalnız burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus gümrüğü düşürülecek malın ithalatının, o mal içeriide üreten firmalarca yapılmasını önlemektir. Aksi takdirde ithalatın discipline edici gücü ortaya çıkmayacaktır.

4) Yoğunlaşmayı kontrol etmek üzere Anti-tröst ve Anti-merger yasaları çıkarılmalıdır.

Yukarıda alınması gereken önlemlerle ilgili bazı saptamalar yaparken ortaya çıktıığı gibi alınacak ekonomik önlemlerin yasal önlemlerle de desteklenmesi gerekmektedir.

Ayrıca, firmaların rekabeti bozabilecek her türlü faaliyetlerinin izlenmesi, bu yasalar çerçevesinde kurulacak olan, niteliği bakımından toplumda bütün tarafları temsil etme özelliğine sahip bir kurum aracılığı ile yürütülmelidir.

Yukarıda dört madde halinde özeltemeye çalıştığımız öneriler genel nitelikte olan ve çalışmamızın somut sonuçlarına dayanan önerilerdir. Çalışmamızda yoğunlaşmaya etki eden bazı faktörleri dışında tuttuğumuz enimsenirse, bu önerilere yenilerinin eklenmesi gerektiği kendiliğinden anlaşılır. Bu da bu yönde yeni ve daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gereğini ortaya koyar.

KAYNAKLAR:

AARONOVITCH, S ve Malcolm C.Sawyer,

Big Business, New York : Holmes Meir Publishers, 1975.

CAVES, R.E.

" The Determinants of Market Structure : Design For Research ", Markets, Corporate Behaviour and the State : International Aspects of Industrial Organization, Eds:A.P.Jacquemin ve H.W. de Jong, Hague: Martinus Nijhoff 1976, S. 3-18.

"International Trade and Industrial Organization, Problems Solved and Unsolved ", European Economic Review, Sayı 28 (1985), S. 377-395.

CHAMBERLIN, Edward

The Theory of Monopolistic Competition, Cambridge Mass: Harvard Univ. Press, 1936.

COMANOR, W.J. ve T.A.Wilson

" Advertising, Market Structure and Performance ", Review of Economics and Statistics, Vol 51 (Agustos 1961) S. 423 - 444.

De MELO, J ve S. Uralin

" Market Structure and Performance : The Role of International Factors in Trade Liberalization ", The World Bank : R-142, d6, 1984.

ESPOSITO, L ve F.F. Esposito

"Foreign Competition and Domestic Industry Profitability ", Review of Economics and Statistics, Kasım 1976.

GALBRAITH, John Kenneth

American Capitalism (gözden geçirilmiş baskı), Boston : Houghton Mifflin, 1956.

GURTA, Virod K.

"Cost Functions, Concentration, and Barriers to Entry in Twenty-Nine Manufacturing Industries of India", Journal of Industrial Economics, vol.17, No:1 (Aralık 1968) S. 57-72.

HART, P.E ve R. Clarke

Concentration in British Industry 1935-75, N.I.E.S.R., Cambridge 1980.

HOROWITZ, I.

" Firm Size and Research Activity ". Southern Economic Journal (Ocak 1962) S. 288-300.

İthalat Teşvik Tedbirlerinin Tarihsel Gelişimi, 1929.

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, S.127-130.

JACQUESMIN, A.E. De Ghellinck ve Ch. Ifweneers

Concentration and Profitability in a Small Open Economy " Journal of Industrial Economics, 29(2), S. 131-143.

JOHNSON, H.

" International Trade Theory and Monopolistic Competition" Monopolistic Competition Theory : Studies in Impact, Ed. R. Kuenne, New York 1967.

KATIRCIOĞLU, E.

" Industrial Concentration in Turkish Manufacturing Industries : 1975 -1985 ". Journal of Contemporary Management, Sayı 2 (Mert 1989) S.31-40.

MANN J.M. J.A.Henning ve J.W.Meehan

" Advertising and Concentration: An Amprical Investigation" Journal of Industrial Economics (Kesim 1967) S.34-45.

ORNSTEIN, S.I. J.F.Weston, M.D.Intriligator ve R.E. Shriesher

" Determinants of Market Structure ". Southern Economic Journal, vol.39, No:4 (Nisan 1973) S.612-624.

PHILLIPS, A.

" Concentration, Scale and Technological Change in Selected Manufacturing Industries: 1899-1939 ", Journal of Political Economics, (Haziran 1956), S.179-193.

ROBINSON, Joan

The Economics of Imperfect Competition (2nci Baskı)
London : Macmillan Co. Ltd. 1969.

Economic Heresies, New York : Basic Books, 1971.

SCHUMPETER, Joseph A.

Capitalism, Socialism and Democracy, (3ncü baskı)
New York: Harper Torchbooks, 1950.

SHERMAN,R

" Theory Comes to Industrial Organization ",
Welfare Aspects of Industrial Markets, Ed. A.P. Jacquemin
ve H.W. de Jong, Leiden : Martinus Nijhoff 1977, S.3-20.

STIGLER, G.

" Industrial Organization and Economic Progress "
The State of The Social Science, Ed. L.D.White,
Chicago 1956, S. 269-282.

TELSER,L.

" Advertising and Competition ",
Journal of Political Economy (Aralık 1967) S.537-62.

WEISS,L.W.

" An Evaluation of Mergers in Six Industries ", Review
of Economics and Statistics, vol.47 (Mayis 1965),
S. 172-181.

WHITE, L.J.

"Industrial Organisation and International Trade :
Some Theoretical Considerations" American Economic Review,
Arahik 1974.

WILLIAMSON,O.E

" Innovation and Market Structure ",
Journal of Political Economy, (Subat 1965) S.67-73.

Tablo 1: CR4 YOĞUNLAŞMA ORANLARI

SIC KOD <u>SAYILARI</u>	1975	1980	1985
3111	67.15	35.13	36.30
3112	50.35	43.42	43.11
3113	33.18	30.53	27.93
3114	59.36	64.11	66.72
3115	29.57	31.80	33.77
3116	6.45	4.44	4.53
3117	19.28	17.85	18.42
3119	21.47	17.61	27.06
3121	24.23	24.33	26.44
3122	35.24	18.04	28.13
3132	48.79	54.19	49.40
3133	100.00	94.31	91.82
3140	39.12	39.51	44.48
3210	71.12	61.35	36.02
3213	20.29	16.87	13.21
3214	48.49	35.61	41.16
3215	78.75	60.20	70.42
3219	60.30	55.03	65.98
3221	63.57	36.02	18.66
3222	42.29	22.35	11.76
3231	17.84	17.46	12.77
3233	46.18	41.13	49.71
3240	55.03	28.66	21.37
3311	29.48	18.83	12.02
3312	76.35	58.76	49.60
3319	73.44	57.86	42.10
3320	28.48	18.82	16.84
3411	63.79	61.62	47.37
3412	45.40	25.39	23.67
3419	33.65	23.64	30.45
3421	25.88	28.13	22.99
3511	35.19	44.03	37.93
3512	66.12	66.98	57.03
3513	90.25	86.01	83.36
3521	54.88	42.51	47.53

<u>SIC KOD SAYILARI</u>	1975	1980	1985
3522	28.38	30.50	33.30
3523	28.87	29.66	39.41
3529	59.93	43.63	33.38
3541	67.56	60.58	68.95
3543	93.79	75.41	72.55
3544	76.76	82.93	73.32
3551	92.70	86.17	94.19
3559	41.65	26.79	23.64
3560	21.38	13.12	13.39
3610	89.10	78.00	50.88
3620	68.30	64.87	52.65
3691	14.86	8.79	8.80
3692	34.37	27.83	27.95
3699	36.03	19.72	22.86
3710	21.22	16.68	15.69
3720	34.11	44.00	37.30
3811	20.59	25.64	20.77
3812	23.48	28.25	26.20
3813	27.81	24.12	14.30
3819	27.81	24.12	14.30
3821	99.04	90.35	83.06
3822	33.49	37.54	40.74
3823	39.02	29.00	32.29
3824	40.31	43.84	22.93
3825	74.60	74.19	41.36
3829	43.42	33.25	31.16
3831	33.75	36.21	35.44
3832	59.90	55.17	54.12
3833	56.61	55.42	30.03
3839	33.60	20.69	21.48
3841	76.03	47.30	41.33
3844	74.88	69.65	79.21
3851	72.86	45.21	25.73
3852	46.15	40.77	40.51
3853	100.00	100.00	95.22
3854	84.75	82.59	59.66

Tablo: 2 YOĞUNLAŞMA ORANLARINA GÖRE ENDÜSTRİLERİN DAĞILIMI:
1975, 1980, 1985.

YOĞUNLAMA ORANLARI (%)	1975	1980	1985
91-100	3133,3513,3543 3551,3821,3853	3133,3821,3853	3133,3551,3853
81-90	3610,3854	3513,3544,3551 3854	3513,3821
71-80	3212,3215,3312 3319,3544,3825, 3641,3844,3851	3543,3610,3825	3215,3543,3544 3844
61-70	3111,3219,3221 3411,3512,3541, 3620	3114,3212,3215 3411,3512,3541, 3620,3844	3114,3219,3541
51-60	3112,3114,3240, 3521,3529,3832, 3833	3132,3219,3312, 3319,3831,3833	3512,3610,3620, 3832,3854
41-50	3133,3214,3222 3233,3412,3559, 3824,3829,3852	3112,3233,3511 3521,3529,3720, 3824,3841,3851, 3852	3112,3132,3140, 3214,3233,3312, 3319,3411,3521, 38,223825,3841, 3852
31-40	3113,3122,3140, 3419,3511,3692, 3699,3720,3813, 3822,3823,3831, 3839	3111,3113,3115, 3140,3214,3221, 3522,3822,3829, 3831	3111,3115,3212, 3419,3511,3522, 3523,3529,3720, 3823,3829,3831, 3833
21-30	3115,3119,3121, 3213,3311,3320, 3421,3522,3523, 3560,3710,3811, 3812,3819	3121,3222,3240, 3412,3419,3421, 3523,3559,3692, 3811,3812,3813, 3819,3823,3839	3113,3119,3121, 3122,3240,3412, 3421,3559,3692, 3699,3811,3812, 3824,3839,3851
11-20	3117,3231,3691	3117,3119,3122, 3213,3231,3311, 3320,3560,3699, 3710	3117,3213,3221, 3222,3231,3311, 3320,3560,3710, 3813,3819
0-10	3116	3116,3691	3116,3691

TL75	TL80	TL85	H75	I75	H80	I80
5461	7448	7549	.151	.002	.249	0
1984	3772	3979	0	.035	.022	.019
9304	9470	11724	.534	0	.915	0
513	636	779	2.121	0	.283	0
12476	12623	13018	.071	.139	.011	.157
8052	9805	7900	.003	.072	.063	.014
14625	19036	11109	.002	0	.012	0
3954	3485	3520	.050	.039	.529	.024
24286	52508	27650	.253	.104	.788	.001
1500	3217	5202	0	.005	0	0
1260	1317	1012	.036	0	.071	0
3459	4083	3849	.007	0	.016	0
3935	5631	4696	2.039E-4	.003	0	3.915E-4
9812	8839	11482	.009	0	.116	.005
3823	8799	10354	.272	0	.667	2.153E-5
1268	1082	1923	.142	2.245	.107	.068
1634	1234	3566	1.996	0	1.981	0
7204	9566	25069	0	0	.777	.010
3836	5974	3909	.061	.109	0	0
294	312	607	.042	.083	.040	.074
3787	4744	5305	.082	.015	.003	.001
12238	12911	12201	.009	0	.010	.012
368	489	477	.575	0	0	0
418	356	251	.034	0	.438	.016
2635	3416	3833	.003	0	.043	0
11013	12043	14315	.003	.120	.008	.305
3684	4722	5088	0	0	0	0
878	1195	1429	0	0	0	0
10447	10548	11383	.001	.048	.003	.013
9830	9334	8349	.044	.779	.079	.582
2613	6040	10270	.004	.316	.005	1.714
4857	7534	13565	.001	.290	.016	.260
3733	4071	3419	.001	.027	####	.014
10710	8127	9857	.008	.163	.004	.265
3335	4655	3972	0	0	.007	.017
4140	3985	4220	.079	4.006	.178	2.880
3260	4301	3185	.015	.155	.051	.015
8212	5981	6342	.002	.009	.010	.034
6714	8452	10961	4.242E-4	.039	.006	.001
9637	9661	13444	.131	.037	.213	.036
13201	18563	17490	.002	0	####	.180
13323	15218	16710	.069	0	.084	0

TL75	TL80	TL85	875	175	880	180
7148	7964	8791	.006	0	.008	8.317E-5
38177	53648	56467	.001	.577	.010	.234
12995	20964	21018	.079	.520	.063	.155
6266	7527	8404	.069	.020	.084	.056
2274	2472	2623	0	0	.152	1.678
4471	7248	7223	.037	.704	.030	1.319
17288	19332	19358	.017	.182	0	0
2074	2009	2453	1.873E-4	1.303	####	1.654
6602	9122	10183	.001	.862	.013	.220
3369	3846	3965	.023	2.773	.018	1.694
4596	9724	10742	.061	7.268	.013	1.529
276	557	767	.006	4.952	####	.905
20898	21890	21129	.019	.774	.024	.500
7482	9203	12055	.001	.635	.009	.649
6565	7851	10836	.001	.696	.025	.679
1445	2360	1599	.002	.007	.027	.005
10298	11945	12448	.001	.281	.010	.239
6108	9356	6937	.031	.245	.037	.295
356	446	994	.192	###	.834	8.583
536	436	409	0	1.873	.001	1.115
40	111	239	0	7.625	0	2.849

H85	I85	MES75	MES80	MES85	SER 75	SK080	SER 85
.009	.504	15.990	6.260	2.260	.002	1.650	.288
.063	.253	10.850	7.870	5.100	.004	2.010	.266
1.102	.918	3.190	1.990	2.120	.001	1.235	.131
2.675	.013	20.450	44.020	10.600	.001	.305	.297
.096	.230	3.120	3.310	2.490	.008	1.988	.607
.127	.062	.700	.510	.440	.013	4.226	.901
.063	.007	1.920	2.100	3.340	.002	3.081	.258
.337	.049	1.920	2.090	3.090	.002	1.018	.119
.649	.006	3.090	1.460	.530	.001	1.381	.144
.095	.048	6.170	2.690	1.060	.004	5.543	.280
.078	###	8.130	6.670	3.940	.001	1.430	.060
.136	###	30.350	18.660	12.260	.004	3.368	.400
.018	.919	6.620	6.630	6.600	.002	1.442	.156
1.184	.008	1.270	.980	.620	.001	3.243	.161
.642	.009	11.700	3.600	7.100	.001	1.478	.211
.189	.170	50.630	28.930	41.730	.002	2.653	1.346
3.875	.146	9.700	5.190	2.520	.001	1.181	.059
1.891	.009	3.990	1.030	.520	.002	1.789	.052
.194	.005	1.480	1.550	1.290	.002	8.448	.186
0	###	10.200	9.620	14.280	.016	.625	.017
.329	.096	21.590	5.360	1.210	.001	5.101	.090
.108	.846	2.320	2.100	.960	.003	12.516	.477
2.006	.827	18.920	20.120	5.710	.001	2.583	.109
###	2.735	16.990	20.510	9.980	.002	.991	.080
.296	###	4.370	2.600	3.190	.001	7.458	.112
.037	.144	18.960	16.570	2.220	.016	8.817	1.818
.174	.015	6.220	3.500	2.720	.001	.650	.389
.020	1.366	6.600	5.270	4.150	.001	.805	.211
.100	.036	5.230	3.160	2.750	.001	2.174	.112
.495	2.074	5.890	10.310	3.550	.023	2.420	1.287
.096	.327	6.200	16.190	4.700	.011	4.423	1.170
.159	.449	57.850	22.320	6.140	.021	2.945	1.076
.011	.071	9.690	7.600	11.290	.002	1.197	.230
.039	.383	3.350	4.200	3.660	.001	.406	.183
.824	.104	6.720	3.140	11.690	.001	.715	.238
1.061	5.032	8.290	5.030	1.970	.002	1.339	.215
.172	.043	22.510	25.900	29.110	.008	2.578	1.026
.032	.247	2.080	1.960	1.400	.003	22.820	.287
.220	.220	31.680	31.150	5.960	.003	.271	.375
.402	.048	17.080	10.370	13.160	.006	2.684	.446
.032	.509	1.040	.540	.510	.004	12.290	.542
.005	###	5.940	5.300	3.350	.035	7.377	4.201

THE CHANGE IN CONCENTRATION 1975-1980

Multiple Regression Y₁:EDCR 8 X variables

DF:	R:	R-squared:	Adj R-squared:	Std. Error:
62	.46	.212	.095	7.667

Analysis of Variance Table

Source	DF:	Sum Squares:	Mean Square:	F-test:
REGRESSION	8	852.701	106.568	1.813
RESIDUAL	54	3173.918	58.776	p = .0946
TOTAL	62	4026.619		

No Residual Statistics Computed

Note: 17 cases deleted with missing values.

1

Multiple Regression Y₁:EDCR 8 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
INTERCEPT	-2.507				
EMES	.051	.115	.46	.446	.6574
MTL	.001	4.139E-4	.271	2.091	.0412
MTK	-1.458E-4	.006	-.003	.025	.9803
MEX	.066	3.663	.002	.018	.9857
HIM	.764	.53	.185	1.442	.155
DCR75	-.081	.049	-.241	1.672	.1003

2

Multiple Regression Y₁:EDCR 8 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
DUMMY 4	.384	2.432	.021	.158	.8752
D2	-.945	2.72	-.05	.348	.7295

3

THE CHANGE IN CONCENTRATION 1975-1980

Multiple Regression Y₁:EDCR - 8 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
INTERCEPT					
CMES	-179	.282	-141	244	.199
HTL	3.562E-5	.002	1.728E-4	.002	4.373
MTK	-.012	.012	-.01	.01	.001
MEY	7.270	7.411	-6.065	6.197	3.253E-4
MIM	-.298	1.827	-.123	1.651	2.081
DCR75	-.178	.016	-.162	8.190E-5	2.796

4

Multiple Regression Y₁:EDCR - 8 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
DUMMY 4	-4.493	5.26	-3.687	4.454	.025
D2	-6.399	4.508	-5.498	3.607	.121

5

THE CHANGE IN CONCENTRATION 1980-1985

Multiple Regression Y₁:ZDCR 8 X variables

DF:	R:	R-squared:	Adj. R-squared:	Std. Error:
62	.615	.378	.286	7.693

Analysis of Variance Table

Source	DF:	Sum Squares:	Mean Square:	F-test:
REGRESSION	8	1940.831	242.604	4.099
RESIDUAL	54	3195.677	59.179	p = .0007
TOTAL	62	5136.508		

No Residual Statistics Computed

Note: 17 cases deleted with missing values.

1

Multiple Regression Y₁:ZDCR 8 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
INTERCEPT	12.408				
ZMIS	.099	.116	.107	.854	.397
ZTL	-.001	3.652E-4	-.259	2.362	.0218
ZTK	-.047	.055	-.094	.861	.3929
ZEX	-.494	.218	-.311	2.267	.0274
ZIM	-.522	.462	-.151	1.131	.2631
ZCR80	-.039	.052	-.097	.757	.4521

2

Multiple Regression Y₁:ZDCR 8 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
D2	-6.392	2.583	-.302	2.475	.0165
DUMMY 4	-.429	2.352	-.021	.182	.8561

3

THE CHANGE IN CONCENTRATION 1980-1985

Multiple Regression Y₁:ZDCR 8 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
INTERCEPT					
ZMES	-.134	.333	-.095	.294	.729
ZTL	-.002	-1.302E-4	-.001	-2.512E-4	5.577
ZTK	-.158	.063	-.14	.045	.742
ZEX	-.93	-.057	-.858	-.129	5.14
ZIM	-1.447	.403	-1.294	.251	1.279
DCR80	-.143	.065	-.126	.047	.574

4

Multiple Regression Y₁:ZDCR 8 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
D2	-11.572	-1.213	-10.716	-2.069	6.123
DUMMY 4	-5.144	4.286	-4.364	3.507	.033

5

THE CHANGE IN CONCENTRATION 1985-1975

Multiple Regression Y₁:ODCR 8 X variables

DF:	R:	R-squared:	Adj. R-squared:	Std. Error:
62	.584	.341	.243	10.16

Analysis of Variance Table

Source	DF:	Sum Squares:	Mean Square:	F-test:
REGRESSION	8	2879.315	359.914	3.487
RESIDUAL	54	5574.027	103.223	p = .0026
TOTAL	62	8453.342		

No Residual Statistics Computed

Note: 17 cases deleted with missing values.

1

Multiple Regression Y₁:ODCR 8 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
INTERCEPT	2.185				
OMES	.027	.14	.027	.197	.8446
OTL	-1.792E-4	3.648E-4	-.056	.491	.6253
OCX	-.623	.258	-.308	2.419	.019
OIM	-.169	.496	-.042	.341	.7344
OB	-.3.0293	3.432	-.106	.892	.3815
DUMMY 4	1.304	2.961	.05	.44	.6616

2

Multiple Regression Y₁:ODCR 8 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
DCR75	-.18	.069	-.368	2.616	.0115
OSER(1)	-65.934	66.781	-.114	.987	.3279

3

THE CHANGE IN CONCENTRATION 1985-1975

Multiple Regression Y₁:ODCR 8 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
INTERCEPT					
OMES	-.252	.307	-.206	.261	.039
QTL	-.001	.001	-.001	4.314E-4	.241
QEX	-.114	-.107	-.1054	-.192	5.852
QIM	-.1164	.826	-.1	.661	.116
Q3	-.9.909	3.853	-.8.772	2.716	.778
DUMMY 4	-4.634	7.241	-3.653	6.26	.194

4

Multiple Regression Y₁:ODCR 8 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
DCR75	-.317	-.042	-.294	-.065	6.844
OSER(1)	-199.835	67.967	-177.707	45.838	.975

5

Multiple Regression Y₁:DCR75 7 X variables

DF:	R:	R-squared:	Adj. R-squared:	Std. Error:
62	.76	.578	.524	16.507

Analysis of Variance Table

Source	DF:	Sum Squares:	Mean Square:	F-test:
REGRESSION	7	20540.779	2934.397	10.77
RESIDUAL	55	14985.818	272.469	p = .0001
TOTAL	62	35526.597		

No Residual Statistics Computed

Note: 17 cases deleted with missing values.

1

Multiple Regression Y₁:DCR75 7 X variables**Beta Coefficient Table**

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
INTERCEPT	30.216				
MES75	1.069	.164	.62	6.513	.0001
TL75	-2.606E-4	3.565E-4	-.073	.731	.4679
X75	5.618	5.759	.09	1.01	.3168
I75	1.526	.72	.194	2.119	.0386
SER 75	169.037	369.206	.043	.455	.6508
D1	10.26	4.841	.204	2.119	.0386

2

Multiple Regression Y₁:DCR75 7 X variables**Beta Coefficient Table**

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
DUMMY 4	2.647	4.952	.049	.534	.5952

3

Multiple Regression Y₁ :DCR75 7 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
INTERCEPT					
MES75	.74	1.398	.794	1.344	42.417
TL75	-.001	4.539E-4	-.001	3.359E-4	.534
X75	-5.724	17.36	-3.818	15.453	1.021
I75	.083	2.97	.321	2.732	4.491
SER 75	-571.943	908.017	-449.715	785.789	207
D1	.558	19.962	2.16	18.359	4.492

4

Multiple Regression Y₁ :DCR75 7 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
DUMMY 4	-7.278	12.571	-5.639	10.932	286

5

THE DETERMINANTS OF CONCENTRATION 1980

Multiple Regression Y₁:DCR80 7 X variables

DF:	R:	R-squared:	Adj. R-squared:	Std. Error:
62	.768	.59	.538	15.318

Analysis of Variance Table

Source	DF:	Sum Squares:	Mean Square:	F-test:
REGRESSION	7	18565.418	2652.203	11.303
RESIDUAL	55	12906.072	234.656	p = .0001
TOTAL	62	31471.491		

No Residual Statistics Computed

Note: 17 cases deleted with missing values.

1

Multiple Regression Y₁:DCR80 7 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
INTERCEPT	28.948				
MES80	1.224	.171	.665	7.139	.0001
ASD	-8.782	6.468	-1.22	1.358	.1801
I80	2.121	1.673	.116	1.268	.2101
D2	16.776	4.974	.32	3.373	.0014
DUMMY 4	2.491	4.863	.049	.512	.6105
SK080	-1.023	.536	-.172	1.908	.0616

2

Multiple Regression Y₁:DCR80 7 X variables

Beta Coefficient Table

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
TL80	8.326E-5	2.582E-4	.032	.323	.7483

3

THE DETERMINANTS OF CONCENTRATION 1980

Multiple Regression Y₁:DCR80 7 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
INTERCEPT					
MES80	.88	1.567	.937	1.51	50.971
X80	-21.745	4.182	-19.604	2.041	1.843
I80	-1.231	5.473	-.677	4.92	1.608
D2	6.807	26.746	8.454	25.099	11.376
DUMMY 4	-7.256	12.238	-5.646	10.628	.262
SK080	-2.098	.052	-1.92	-.126	3.641

4

Multiple Regression Y₁:DCR80 7 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
TL80	-4.341E-4	.001	-3.487E-4	.001	.104

5

Multiple Regression Y₁:DCR85 7 X variables

DF:	R:	R-squared:	Adj. R-squared:	Std. Error:
62	.705	.496	.432	16.002

Analysis of Variance Table

Source	DF:	Sum Squares:	Mean Square:	F-test:
REGRESSION	7	13886.789	1983.827	7.748
RESIDUAL	55	14083.096	256.056	p = .0001
TOTAL	62	27969.885		

No Residual Statistics Computed

Note: 17 cases deleted with missing values.

1

Multiple Regression Y₁:DCR85 7 X variables**Beta Coefficient Table**

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
INTERCEPT	23.433				
MES85	2.017	.308	.697	6.551	.0001
X85	-.376	.409	-.102	.92	.3617
I85	1.345	.786	.193	1.711	.0926
D8	14.396	5.255	.276	2.738	.0083
DUMMY 4	-2.298	4.698	-.048	.489	.6267
TL85	3.461E-5	2.761E-4	.014	.125	.9007

2

Multiple Regression Y₁:DCR85 7 X variables**Beta Coefficient Table**

Parameter:	Value:	Std. Err.:	Std. Value:	t-Value:	Probability:
SER 85	-.238	3.512	-.007	.068	.9461

3

THE DETERMINANTS OF CONCENTRATION 1985

Multiple Regression Y₁:DCR85 7 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
INTERCEPT					
MES85	1.4	2.635	1.502	2.533	42.915
X85	-1.197	.444	-1.061	.308	.846
I85	-.23	2.921	.03	2.66	2.929
D3	3.855	24.918	5.594	23.179	7.496
DUMMY 4	-11.714	7.119	-10.159	5.563	.239
TL85	-.001	.001	-4.274E-4	4.966E-4	.016

4

Multiple Regression Y₁:DCR85 7 X variables

Confidence Intervals and Partial F Table

Parameter:	95% Lower:	95% Upper:	90% Lower:	90% Upper:	Partial F:
SER 85	-7.278	6.801	-6.115	5.638	.005

5

KAYNAKLAR:

AARONOVITCH, S ve Malcolm C.Sawyer,

Big Business, New York : Holmes Meir Publishers, 1975.

BAIN, Joe S.

" A Note on Pricing in Monopoly and Oligopoly ",
American Economic Review, Mart 1949, S. 448-64.

CAVES, R.E.

" The Determinants of Market Structure :
Design For Research ", Markets, Corporate Behaviour and
the State : International Aspects of Industrial Organization,
Eds:A.P.Jacquemin ve H.W. de Jong, Hague: Martinus Nijhoff
1976, S. 3-18.

"International Trade and Industrial Organization, Problems
Solved and Unsolved ", European Economic Review, Sayı 28
(1985), S. 377-395.

CHAMBERLIN, Edward

The Theory of Monopolistic Competition, Cambiridge Mass:
Harvard Univ. Press, 1936.

COMANOR, W.J. ve T.A.Wilson

" Advertising, Market Structure and Performance ", Review
of Economics and Statistics, Vol 51 (Ağustos 1961)
S. 423 - 444.

De MELO, J ve S. Urata

" Market Structure and Performance : The Role of
International Factors in Trade Liberalization ",
The World Bank : R-142, d6. 1984.

ESPOSITO L ve F.F. Esposito

"Foreign Competition and Domestic Industry Profitability ",
Review of Economics and Statistics, Kasım 1976.

GALBRAITH, John Kenneth

American Capitalism (gözden geçirilmiş baskı), Boston :
Houghton Mifflin, 1956.

GUBTA, Virod K.

"Cost Functions, Concentration, and Barriers to Entry in Twenty-Nine Manufacturing Industries of India", Journal of Industrial Economics, vol.17, No:1 (Aralik 1968) S. 57-72.

HART, P.E ve R. Clarke

Concentration in British Industry 1935-75, N.I.E.S.R., Cambridge 1980.

HOROWITZ, I

" Firm Size and Research Activity ", Southern Economic Journal (Ocak 1962) S. 298-300.

JACQUEMIN A.E. De Ghellinck ve Ch.Huyveneers

Concentration and Profitability in a Small Open Economy " Journal of Industrial Economics, 29(2), S. 131-143.

JOHNSON, H.

" International Trade Theory and Monopolistic Competition " Monopolistic Competition Theory : Studies in Impact, Ed. R. Kuenne, New York 1967.

KATIRCIOLU, E.

" Industrial Concentration in Turkish Manufacturing Industries : 1975 -1985 ", Journal of Contemporary Management, Sayı 2 (Mart 1989) S.31-40.

MANN H.M. J.A.Henning ve J.W.Meehan

" Advertising and Concentration: An Amprical Investigation " Journal of Industrial Economics (Kasim 1967) S.34-45.

ORNSTEIN, S.I. J.F.Weston, M.D.Intriligator ve R.E. Shriebes

" Determinants of Market Structure ", Southern Economic Journal, vol.39, No:4 (Nisan 1973) S.612-624.

PHILLIPS, A.

" Concentration, Scale and Technological Change in Selected Manufacturing Industries: 1899-1939 ", Journal of Political Economics, (Haziran 1956), S.179-193.

ROBINSON, Joan

The Economics of Imperfect Competition (2nci Baskı)
London : Macmillan Co. Ltd. 1969.

Economic Heresies, New York : Basic Books, 1971.

SCHUMPETER, Joseph A.

Capitalism, Socialism and Democracy, (3ncü baskı)
New York: Harper Torchbooks, 1950.

SHERMAN, R

" Theory Comes to Industrial Organization ",
Welfare Aspects of Industrial Markets, Ed. A.P. Jacquemin
ve H.W. de Jong, Leiden : Martinus Nijhoff 1977, S.3-20.

STIGLER, G.

" Industrial Organization and Economic Progress "
The State of The Social Science, Ed. L.D.White,
Chicago 1956, S. 269-282.

TELSER, L.

" Advertising and Competition ",
Journal of Political Economy (Aralık 1967) S.537-62.

WEISS, L.W.

" An Evaluation of Mergers in Six Industries ", Review
of Economics and Statistics, vol.47 (Mayis 1965),
S. 172-181.

WILLIAMSON, O.E

" Innovation and Market Structure ",
Journal of Political Economy, (Şubat 1965) S.67-73.